

MEHNAT BOZORI EHTIYOJLARIGA MOS KASBIY TA'LIM XIZMATLARINI RIVOJLANTIRISHNING IQTISODIY-INSTITUTSIONAL MASALALARI

Toshpo'latov Sherzod Xaydarkulovich

Urganch davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

toshpolatovsherzod@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada mehnat bozori ehtiyojlariga mos kasbiy ta'lim xizmatlarini rivojlantirishning nazariy va amaliy jihatlarini tahlil qilingan. Zamonaviy iqtisodiyot sharoitida inson kapitalining sifati va mehnat resurslarining raqobatbardoshligi iqtisodiy o'sishning asosiy omillaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Shu sababli kasbiy ta'lim tizimini mehnat bozori ehtiyojlari bilan integratsiyalash masalasi dolzarb ahamiyat kasb etadi. Tadqiqotda kasbiy ta'lim xizmatlarining iqtisodiy mazmuni, mehnat bozori transformatsiyasi, kompetensiyaga asoslangan yondashuv hamda ta'lim va bandlik o'rtasidagi institutsional bog'liqlik masalalari o'rganilgan. Shuningdek, kasbiy ta'lim tizimini takomillashtirish bo'yicha xalqaro tajribalar va O'zbekiston sharoitida qo'llash imkoniyatlari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: kasbiy ta'lim, mehnat bozori, ta'lim xizmatlari, kompetensiya, inson kapitali, bandlik, dual ta'lim, iqtisodiy rivojlanish, kasbiy tayyorgarlik.

ЭКОНОМИКО-ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ РАЗВИТИЯ УСЛУГ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В СООТВЕТСТВИИ С ПОТРЕБНОСТЯМИ РЫНКА ТРУДА

Тошпулатов Шерзод Хайдаркулович

Самостоятельный исследователь Ургенчского государственного университета

toshpolatovsherzod@gmail.com

Аннотация. В данной статье проанализированы теоретические и практические аспекты развития услуг профессионального образования в соответствии с потребностями рынка труда. В условиях современной экономики качество человеческого капитала и конкурентоспособность трудовых ресурсов становятся одними из ключевых факторов экономического роста. В связи с этим особую актуальность приобретает вопрос интеграции системы профессионального образования с потребностями рынка труда. В исследовании рассмотрены экономическая сущность услуг профессионального образования, трансформация рынка труда, компетентностный подход, а также вопросы институциональной взаимосвязи между образованием и занятостью. Кроме того, проанализирован международный опыт совершенствования системы профессионального образования и возможности его применения в условиях Узбекистана.

Ключевые слова: профессиональное образование, рынок труда, образовательные услуги, компетенция, человеческий капитал, занятость, дуальное образование, экономическое развитие, профессиональная подготовка.

ECONOMIC-INSTITUTIONAL ISSUES OF DEVELOPING VOCATIONAL EDUCATION SERVICES IN ACCORDANCE WITH LABOR MARKET NEEDS

Toshpulatov Sherzod Khaydarkulovich

Independent Researcher, Urgench State University

toshpulatovsherzod@gmail.com

Abstract. This article analyzes the theoretical and practical aspects of developing vocational education services in accordance with labor market needs. In the context of the modern economy, the quality of human capital and the competitiveness of labor resources are becoming key factors of economic growth. Therefore, the issue of integrating the vocational education system with labor market needs is gaining particular importance. The study examines the economic essence of vocational education services, labor market transformation, the competency-based approach, and the institutional relationship between education and employment. In addition, international experience in improving the vocational education system and the possibilities of its application in the conditions of Uzbekistan are analyzed.

Keywords: vocational education, labor market, educational services, competency, human capital, employment, dual education, economic development, vocational training.

KIRISH

Global iqtisodiy transformatsiya, raqamlashtirish va texnologik modernizatsiya sharoitida mehnat bozori tuzilmasida tub o'zgarishlar kuzatilmoqda. Zamonaviy iqtisodiyot yangi kasblarning paydo bo'lishi, ayrim an'anaviy kasblarning qisqarishi hamda mutaxassislardan yangi kompetensiyalarni talab qilishi bilan tavsiflanadi. Bunday sharoitda ta'lim tizimi, xususan kasbiy ta'lim xizmatlari mehnat bozori ehtiyojlariga moslashishi iqtisodiy rivojlanishning muhim shartiga aylanmoqda.

Kasbiy ta'lim xizmatlari iqtisodiyot uchun zarur bo'lgan malakali kadrlarni tayyorlashga qaratilgan ta'lim faoliyatini anglatadi. Ushbu xizmatlar mehnat bozorining joriy va istiqboldagi talablarini qondirish orqali iqtisodiy samaradorlik va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlaydi.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, iqtisodiy rivojlangan davlatlarda kasbiy ta'lim tizimi mehnat bozori bilan uzviy bog'langan. Germaniya, Shveysariya, Janubiy Koreya va Singapurda dual ta'lim modeli keng qo'llanilib, ta'lim muassasalari va ish beruvchilar o'rtasidagi hamkorlik yuqori natijalarni ta'minlamoqda [1]. O'zbekistonda ham ta'lim tizimini modernizatsiya qilish va mehnat bozori talablariga moslashtirish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasida kasbiy ta'limni iqtisodiyot tarmoqlari ehtiyojlari asosida rivojlantirish ustuvor vazifa sifatida belgilangan [2].

Mazkur tadqiqotning maqsadi — mehnat bozori ehtiyojlariga mos kasbiy ta'lim xizmatlarini rivojlantirishning iqtisodiy-institutsional mexanizmlarini aniqlash va ularni takomillashtirish bo'yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi: kasbiy ta'lim va mehnat bozori integratsiyasiga oid nazariy yondashuvlarni umumlashtirish; kasbiy ta'lim

natijadorligini tavsiflovchi ko'rsatkichlar dinamikasini tahlil qilish; kasbiy ta'lim tizimini takomillashtirish yo'nalishlarini belgilash.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Kasbiy ta'lim va mehnat bozori integratsiyasi masalalari iqtisodiyot, ta'lim va inson kapitali nazariyalarining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Inson kapitali nazariyasi asoschilari T. Schultz va G. Becker ta'limni iqtisodiy o'sishning strategik investitsiyasi sifatida baholagan [3–4]. Ularning fikriga ko'ra, ta'lim sifati mehnat unumdorligi va iqtisodiy samaradorlikka bevosita ta'sir qiladi.

OECD (2021) hisobotlarida mehnat bozori ehtiyojlariga moslashgan ta'lim tizimiga ega mamlakatlarda yoshlar bandligi o'rtacha 18–22 foiz yuqori ekani qayd etilgan [5]. Kasbiy ta'limning zamonaviy modeli sifatida dual ta'lim konsepsiyasi alohida o'rin tutadi. Bu modelda nazariy ta'lim va ishlab chiqarish amaliyoti parallel olib boriladi. Mahalliy iqtisodchi olimlarning ta'lim iqtisodiyoti va inson kapitali rivojlanishiga bag'ishlangan ishlarida ham ta'lim sifati bilan mehnat bozori samaradorligi o'rtasidagi bog'liqlik asoslab berilgan [6–7].

Quyidagi jadvalda kasbiy ta'limning zamonaviy modellari va ularning natijadorlik darajasi umumlashtirilgan.

1-jadval.

Kasbiy ta'limning zamonaviy modellari

Model	Xususiyati	Natijadorlik
An'anaviy model	Nazariy ustunlik	O'rta
Kompetensiyaga asoslangan	Ko'nikmaga yo'naltirilgan	Yuqori
Dual ta'lim	Ta'lim + amaliyot	Juda yuqori
Raqamli ta'lim	Moslashuvchanlik	Yuqori

Jadvaldan ko'rinadiki, dual va kompetensiyaga asoslangan modellar mehnat bozoriga moslashuvchanligi bilan ajralib turadi. Ushbu yondashuvlarda bitiruvchilarning bandlik darajasi va amaliy tayyorgarligi yuqori bo'ladi. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, mehnat bozori va kasbiy ta'lim o'rtasidagi institutsional uyg'unlik iqtisodiy rivojlanishning asosiy omillaridan biri hisoblanadi, biroq mahalliy sharoitda ushbu uyg'unlikni miqdoriy ko'rsatkichlar asosida dinamik baholovchi tadqiqotlar hali yetarli emas, bu esa ushbu maqolaning ilmiy yangiligini belgilaydi.

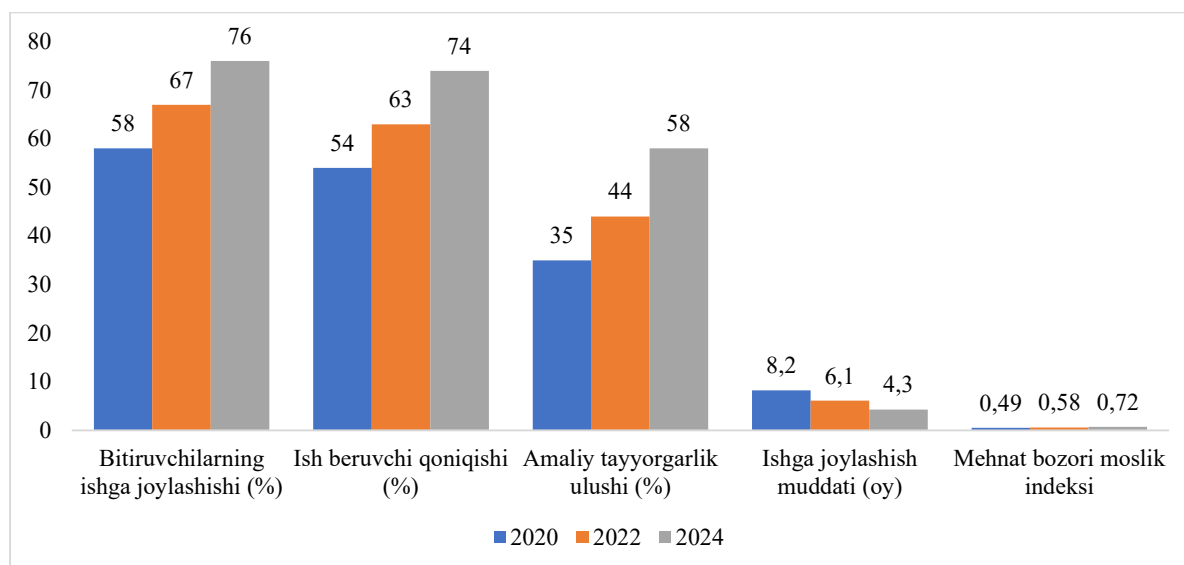
TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqot mehnat bozori talablariga mos kasbiy ta'lim xizmatlarini rivojlantirishning iqtisodiy va institutsional mexanizmlarini aniqlashga qaratilgan bo'lib, kompleks metodologik yondashuv asosida amalga oshirildi. Tadqiqot metodologiyasi inson kapitali nazariyasi, mehnat bozori muvozanati konsepsiyasi hamda kompetensiyaga asoslangan ta'lim modeliga tayangan holda shakllantirildi.

Tadqiqot jarayonida rasmiy statistik ma'lumotlarni va tarmoq hisobotlarini kontent-tahlil qilish, kasbiy ta'lim natijadorligini tavsiflovchi ko'rsatkichlarning 2020–2024-yillar davomidagi dinamikasini qiyosiy tahlil qilish, hamda induktiv mulohaza yuritish orqali umumlashtirilgan xulosalar shakllantirish metodlaridan foydalanildi. Mazkur metodologiya mehnat bozori ehtiyojlari va kasbiy ta'lim natijalari o'rtasidagi bog'liqlikni kompleks baholash imkonini berdi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tadqiqot natijalari mehnat bozori talablariga moslashtirilgan kasbiy ta'lim xizmatlari iqtisodiy samaradorlik va bandlik ko'rsatkichlarini sezilarli oshirishini ko'rsatdi. Quydagi diagrammada 2020–2024-yillar davomidagi asosiy natijadorlik ko'rsatkichlari keltirilgan.

1-diagramma. Kasbiy ta'lim natijadorligining asosiy ko'rsatkichlari

Natijalar kasbiy ta'lim xizmatlarini mehnat bozori ehtiyojlari bilan integratsiyalash sezilarli ijobiy natijalar berganini ko'rsatmoqda. Bitiruvchilarning bandlik darajasi 58 foizdan 76 foizgacha oshgani ta'lim mazmunining amaliyot bilan bog'langanini anglatadi. Ish beruvchilar qoniqishining 74 foizga yetgani korxonalar ehtiyojlari hisobga olingan holda o'quv dasturlarining yangilanayotganini ko'rsatadi. Amaliy tayyorgarlik ulushining ortishi bitiruvchilarning ishlab chiqarish jarayoniga tez moslashishini ta'minlagan.

Eng muhim natijalardan biri — ishga joylashish muddatining 8,2 oydan 4,3 oygacha qisqargani bo'ldi. Bu ta'lim tizimi va mehnat bozori o'rtasidagi institutsional uyg'unlik kuchayganini anglatadi. Shuningdek, mehnat bozori moslik indeksining 0,72 ga yetgani kasbiy ta'lim xizmatlarining iqtisodiy samaradorligi oshayotganini ko'rsatadi.

Olingan natijalar xalqaro tajriba va zamonaviy ta'lim iqtisodiyoti nazariyalari bilan uyg'unlikda kasbiy ta'limning mehnat bozori ehtiyojlariiga moslashuvi iqtisodiy samaradorlikni oshirishini tasdiqladi. Bugungi sharoitda mehnat bozori an'anaviy malaka modelidan kompetensiyaga asoslangan modelga o'tmoqda. Endilikda ish beruvchilar nafaqat nazariy bilimga ega, balki amaliy ko'nikmalar, moslashuvchan fikrlash, kommunikativ kompetensiyalar va raqamli savodxonlikka ega mutaxassislarni talab qilmoqda.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, kasbiy ta'lim xizmatlarining mehnat bozori bilan moslashuvi uch yo'nalishda iqtisodiy samara bermoqda: birinchidan, bandlik samaradorligini oshirish; ikkinchidan, inson kapitalining sifatini yaxshilash; uchinchidan, iqtisodiy transformatsiyani qo'llab-quvvatlash. Natijalar shuni ko'rsatadiki, kasbiy ta'lim tizimi iqtisodiyotning joriy emas, balki istiqboldagi ehtiyojlariiga yo'naltirilgan holda transformatsiya qilinishi lozim.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, zamonaviy mehnat bozori mutaxassislardan faqat nazariy bilim emas, balki amaliy kompetensiyalar, moslashuvchanlik va innovatsion fikrlashni talab qilmoqda. Shu sababli kasbiy ta'lim tizimini modernizatsiya qilish va uni iqtisodiyot ehtiyojlariga moslashtirish zarur. Tadqiqot natijalari asosida quyidagi xulosa va amaliy takliflar shakllantirildi:

1. Kasbiy ta'lim va mehnat bozori integratsiyasini kuchaytirish. Bandlik darajasi, ish beruvchilar qoniqishi va mehnat unumdorligi ta'lim sifati bilan bevosita bog'liq bo'lganligi sababli, o'quv dasturlarini tarmoq korxonalari bilan hamkorlikda muntazam yangilab borish tavsiya etiladi.

2. Kompetensiyaga asoslangan modelni kengroq joriy etish. Nazariy bilim va amaliy tayyorgarlik uyg'unligini ta'minlash orqali bitiruvchilarning raqobatbardoshligini oshirish maqsadga muvofiq.

3. Dual ta'lim tizimini kengaytirish. Ta'lim muassasalari va ish beruvchilar o'rtasidagi hamkorlik shartnomalari sonini oshirish orqali ishga joylashish muddatini yanada qisqartirish va amaliy tayyorgarlikni kuchaytirish zarur.

4. Raqamli transformatsiyani jadallashtirish. Sun'iy intellekt, LMS tizimlari va raqamli platformalarni kasbiy ta'lim jarayoniga joriy etish orqali ta'limning moslashuvchanligini oshirish tavsiya etiladi.

5. Hududiy yondashuvni kuchaytirish. Kasbiy ta'lim tashkilotlarining ixtisoslashuvini har bir hududning mehnat bozori ehtiyojlariga mos ravishda shakllantirish lozim.

Keltirilgan takliflarni amalga oshirish kasbiy ta'lim xizmatlarining sifatini oshirish, bitiruvchilar bandligini kengaytirish hamda mehnat bozorining institutsional barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi. Kelgusi tadqiqotlarda kasbiy ta'lim islohotlarining hududlar kesimidagi iqtisodiy samaradorligini miqdoriy baholash muhim yo'nalish bo'lib qolmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Schultz T. W. Investment in Human Capital. — New York: Free Press, 1971. — 272 p.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022–2026-yillarga mo'ljallangan Taraqqiyot strategiyasi. — Toshkent, 2022.
3. Becker G. S. Human Capital. — Chicago: University of Chicago Press, 1993. — 390 p.
4. OECD. Education at a Glance 2021. — Paris: OECD Publishing, 2021. — 510 p.
5. UNESCO. Technical and Vocational Education Report. — Paris, 2022. — 220 p.
6. G'ulomov S. Ta'lim iqtisodiyoti. — Toshkent: Fan, 2020. — 420 b.
7. Vahobov A. Inson kapitali va iqtisodiy taraqqiyot. — Toshkent: Universitet, 2021. — 355 b.
8. Toshpo'latov S. Inson kapitali nazariyasi doirasida kasbiy ta'lim xizmatlarining roli // Scientific practical conference. — 2026. — T. 1. — №. 3. — C. 1044-1048.
9. Xaydarkulovich S. T. S. Mehnat bozori barqarorligini ta'minlashning iqtisodiy mexanizmlari // Scientific practical conference. — 2025. — T. 1. — №. 1. — C. 115-119.